

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ АГРАРНИХ ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

А.М. ПАХОЛЮК, аспірант кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. академіка В.З. Янчука
(науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент А.М. Земко),
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: anatolypaholyk@icloud.com

Анотація. Статтю присвячено виокремленню специфічних ознак внутрішніх і зовнішніх аграрних фінансових правовідносин. Доводиться, що особливості першої групи правовідносин обумовленні організаційно-правовою формою суб'єктів господарювання, в яких вони виникають, змінюються і припиняються. Вказані особливості встановлюються у законодавстві, що регулює правове становище цих суб'єктів. Зокрема, ним визначається порядок формування майнових фондів сільськогосподарських підприємств, розподіл фінансового результату (прибутку) серед засновників та учасників (членів) (наприклад, виплата дивідендів (в господарських товариствах), дивідендів та патронажних дивідендів (в сільськогосподарських кооперативах), а також здійсненням відрахувань до зазначених фондів. При цьому, в таких підприємствах приймаються внутрішні документи, на підставі яких проводиться такий розподіл. Крім того, регламентується порядок здійснення контролю за їх фінансово-господарською діяльністю. Специфічним є і порядок проведення розрахунків з членами (учасниками) у випадку припинення діяльності суб'єкта господарювання або виходу із його членів (учасників).

Обґрунтовується думка, що особливості зовнішніх аграрних фінансових правовідносин викликані, як правило, характером діяльності, яку здійснює суб'єкт господарювання. Тому, вказані відносини регулюються аграрним законодавством у сфері державної фінансової підтримки сільського господарства і соціальної сфери села; здійснення окремих видів сільськогосподарської діяльності; страхування та кредитування сільськогосподарських товаровиробників. До таких правовідносин, на думку автора, належать: розрахункові правовідносини; кредитні правовідносини (включаючи правовідносини фінансового лізингу); страхові правовідносини; відносини з державним та місцевими бюджетами (щодо сплати податків та інших обов'язкових платежів і зборів; отримання державної фінансової підтримки); інвестиційні правовідносини.

Ключові слова: аграрне законодавство, аграрні фінансові правовідносини, внутрішні фінансові правовідносини, зовнішні фінансові правовідносини, сільськогосподарське підприємство, сільськогосподарський товаровиробник

Актуальність.

Аграрний сектор економіки, базовою складовою якого є сільське господарство, формує продовольчу, у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створення соціально-економічних умов сільсько-го розвитку. Він створює близько 18 % валової доданої вартості держави, є одним з основних бюджетоформуючих секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить в середньому 12 %, а у товарній структурі експорту – понад третину (Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, схвалена розпорядженням КМУ від 30 грудня 2015 р. № 1437-р.). При цьому, сільськогосподарське виробництво залишається ресурсномістким, має значну тривалість виробничого циклу і залежність від природно-кліматичних умов. Відповідно для забезпечення подальшого економічного зростання сільськогосподарських товаровиробників, особливо актуальним стає дослідження питання правового регулювання фінансового забезпечення їх поточної діяльності. Вказане є неможливим без розуміння особливостей функціонування аграрних фінансових правовідносин: як внутрішніх, що виникають на рівні суб'єктів господарювання, так і зовнішніх, що опосередковують їх взаємодію з контрагентами і відповідними державними органами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці таких відомих

науковців у галузі аграрного права, як В.М. Єрмоленко, О.М. Пашенко, А.М. Статівка, В.Ю. Уркевич, В.В. Янчук, В.З. Янчук.

Метою статті є здійснення загальної характеристики внутрішніх і зовнішніх аграрних фінансових правовідносин та виокремлення їх специфічних ознак.

Результати.

В аграрно-правовій науці аграрні правовідносини традиційно поділяються на внутрішні і зовнішні. Для аграрних фінансових правовідносин також застосовується вказаний поділ (Аграрне право..., 2004: 171; Аграрне право..., 2000: 373). При цьому, на думку О.М. Пашенка, до першої групи належать фінансові правовідносини із забезпечення встановленої законодавством фінансової дисципліни (ведення різноманітних форм обліку, звітності, нарахування дивідендів на акції або на майнові та земельні паї) на підприємствах (Аграрне право..., 2004: 171). На наш погляд, такий підхід до розуміння вказаної групи правовідносин потребує певного уточнення. Адже, дотримання фінансової дисципліни пов'язане із виконанням фінансових зобов'язань перед іншими «зовнішніми» суб'єктами (кредитними установами, контрагентами тощо). Тобто, ці правовідносини не можна розглядати як внутрішні.

На думку В.З. Янчука і В.В. Янчука, метою внутрішніх фінансових правовідносин є створення необхідної фінансової бази для виробництва продуктів харчування, продовольства і сировини рослинного та тваринного походження структурними виробничими підрозділами (Аграрне право..., 2000: 373). Відповідно їх слід пов'я-

зувати, по-перше, із формуванням фінансового капіталу підприємства (створенням майнових фондів суб'єктів господарювання). Так, для забезпечення статутної діяльності сільськогосподарський кооператив у порядку, передбаченому статутом, формує статутний капітал, а також фонд розвитку та резервний фонд (п. 1 ст. 21 Закону України від 21 липня 2020 р. «Про сільськогосподарську кооперацію»); товариство з обмеженою відповідальністю – статутний і резервний капітал (ст. 12; п. 1 ст. 25 Закону України від 6 лютого 2018 р. «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»); фермерське господарство – складений капітал (ст. 19 Закону України від 19 червня 2003 р. «Про фермерське господарство»).

По-друге, вищевказані правовідносини пов'язані із внутрішнім розподілом фінансового результату (прибутку) підприємства серед його засновників та учасників (членів) (наприклад, виплата дивідендів (в господарських товариствах), дивідендів та патронажних дивідендів (в сільськогосподарських кооперативах), а також здійсненням відрахувань до вказаних фондів. При цьому, в таких підприємствах приймаються внутрішні документи, на підставі яких проводиться такий розподіл. Так, основним плановим документом державного комерційного підприємства є фінансовий план, відповідно до якого підприємство отримує доходи і здійснює видатки, визначає обсяг та спрямування коштів для виконання своїх функцій протягом року відповідно до установчих документів (п. 2 ст. 75 ГКУ). У сільськогосподарському кооперативі – це Правила внутрішньогосподарської діяльності. Вони мають містити, зокрема,

такі відомості: порядок визначення розміру додаткового вкладу кожного члена кооперативу та його внесення, розмір загальної частки вкладів асоційованих членів у статутному капіталі; порядок визначення розміру, нарахування та розподілу патронажних дивідендів у розрізі видів діяльності кооперативу; механізм розподілу фінансового результату (прибутку) сільськогосподарського кооперативу, що залишається після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, передбачених законом; вимоги щодо ціноутворення та фінансових відносин (п. 2 ст. 9 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»).

Слід зазначити, що законодавством встановлено вимогу щодо затвердження річного звіту (виключна компетенція загальних зборів) (п. 1 ст. 33 Закону України від 17 вересня 2008 р. «Про акціонерні товариства», п. 2 ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», п. 2 ст. 16 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію») та зберігання річної фінансової звітності на підприємствах (п. 1 ст. 77 Закону України «Про акціонерні товариства», п. 1 ст. 43 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»). Також акціонерам (учасникам) гарантується право ознайомлення із фінансовою звітністю (ст. 78 Закону України «Про акціонерні товариства», п. 3 ст. 43 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

Для контролю за фінансово-господарською діяльністю вказаних суб'єктів господарювання мають створюватися відповідні органи: ревізійна комісія (ревізор) в сільськогосподар-

ських кооперативах (ст. 18 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію») і акціонерних товариствах (ст. 73 Закону України «Про акціонерні товариства»). Крім того, передбачено проведення аудиту фінансової звітності для товариств з обмеженою відповідальністю (ст. 41 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»), агрохолдингових компаній (ст. 8 Закону України «Про холдингові компанії в Україні»), державних унітарних сільськогосподарських підприємств (п. 8 ст. 73 ГКУ), а також публічного акціонерного товариства (п. 1 ст. 75 Закону України «Про акціонерні товариства»).

По-третє, внутрішні аграрні фінансові правовідносини функціонують при проведенні розрахунків із членами (учасниками) у випадку припинення діяльності суб'єкта господарювання або виходу із його членів (учасників) (ст.ст. 25-25, ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства», ст. 23, п.п. 4, 5 ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», п. 1 ст. 5, ст. ст. 53, 54 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», п. 2 ст. 36 Закону України «Про фермерське господарство»).

Вищезазначене доводить, що особливості зазначеної групи правовідносин обумовленні організаційно-правовою формою суб'єктів господарювання, в яких вони виникають, змінюються і припиняються, а отже, встановлені у законодавстві, що регулює правове становище цих суб'єктів.

Зупинимося на аналізі аграрних правовідносин, які можна віднести до зовнішніх фінансових правовідносин. У науковій літературі зазначається, що метою останніх є сприяння аграрним товаровироб-

никам (через надання їм кредитів, страхування врожаю тощо) в їхній статутній діяльності, а також у реалізації виробленої ними продукції (продукції, сировини, у т.ч. й після їх переробки) відповідно до вимог сучасної ринкової економіки (Аграрне право...2000: 374). По-суті йдеться про відносини державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки. Дійсно, більшість представників аграрно-правової науки зазначають, що до зовнішніх аграрних правовідносин належать відносини у сфері державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників і насамперед у вигляді фінансової підтримки і допомоги селу (Аграрное право..., 2011: 84; Статівка, 2014: 32). Така підтримка здійснюється у визначених правових формах (бюджетне фінансування, датування або виплата компенсацій, пільгове кредитування, конкурсний розподіл ресурсів, укладення договорів застави, страхування сільськогосподарських культур, товарного кредиту, фінансової оренди (лізингу) тощо) (Аграрное право..., 2011: 85; Козырь, 2008: 108). Хоча, на думку В.Ю. Уркевича, серед різновидів зовнішніх аграрних правовідносин (при їх вирізненні залежно від змісту) не слід виокремлювати відносини в галузі державної підтримки сільського господарства, оскільки вони входять до групи відносин з державного регулювання сільського господарства (Уркевич, 2007: 89). На наш погляд, слід підтримати Х. А. Григор'єву, яка докладно обґрунтувала необхідність розмежування вказаних понять (Григор'єва, 2019: 40). Також до зовнішніх аграрних фінансових правовідносин необхідно віднести і податкові (Аграрне право..., 2000: 70; Аграр-

ное право..., 2011: 87; Статівка, 2014: 32). Крім того, як зазначає О.М. Пашенко, до вказаної групи відносин належать відносини сільськогосподарських підприємств з фінансовими органами держави, а також відносини, в яких підприємство є засновником нових суб'єктів господарювання; відносини, пов'язані зі здійсненням розрахунково-кредитних і касових операцій таких підприємств (Аграрне право..., 2004: 171). Слід вказати, що суб'єктами зовнішніх фінансових правовідносин виступають не тільки фінансові органи держави (насамперед, це стосується податкових правовідносин), а й інші органи державної виконавчої влади і місцевого самоврядування (зокрема, коли йдеться про правовідносини державної фінансової підтримки), а також інші суб'єкти господарювання і фінансово-кредитні установи. Таким чином, групу зовнішніх аграрних фінансових правовідносин складають: розрахункові правовідносини; кредитні правовідносини (включаючи правовідносини фінансового лізингу); страхові правовідносини; відносини з державним та місцевими бюджетами (щодо сплати податків та інших обов'язкових платежів і зборів; отримання державної фінансової підтримки); інвестиційні правовідносини. Необхідно звернути увагу на те, що не всі перераховані відносини регулюються аграрним законодавством. Це, насамперед, стосується розрахункових, податкових та інвестиційних відносин. Хоча, зокрема, у податковому законодавстві містяться норми, якими встановлюється окремий порядок оподаткування сільськогосподарських товаровиробників – платників 4 групи єдиного податку. Тим не менш, особливості у правовому регулюванні

переважної більшості з них передбачені аграрним законодавством. Це нормативно-правові акти, якими регулюється правове становище суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки: Закони України «Про фермерське господарство», «Про сільськогосподарську кооперацію», від 15 травня 2003 р. «Про особисте селянське господарство», від 25 червня 2009 р. «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції». Також це законодавство, яким встановлюються основні засади державної фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва та соціальної сфери села (рамкові Закони України, як від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України» та від 17 жовтня 1990 р. «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві»). Спеціальним законодавством регулюються і питання пільгового страхування та кредитування у сільському господарстві (Закони України від 9 лютого 2021 р. «Про особливості страхування, сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», від 6 листопада 2012 р. «Про аграрні розписки»). Можна виділити і окрему групу нормативно-правових актів щодо державної фінансової підтримки окремих видів сільськогосподарської діяльності (наприклад, Закони України від 4 липня 2002 р. «Про зерно та ринок зерна в Україні», від 10 липня 2018 р. «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», від 18 вересня 2012 р. «Про аквакультуру»). Отже особливості зовнішніх аграрних фінансових правовідносин обумовлені не тільки, і не стільки правовим становищем

суб'єкта господарювання, а, як правило, характером тієї діяльності, яку він здійснює, і встановлені в аграрному законодавстві.

Висновки і перспективи.

Таким чином, до внутрішніх аграрних фінансових правовідносин слід віднести: правовідносини щодо формування фінансового капіталу підприємства (створення відповідних майнових фондів суб'єктів господарювання); правовідносини щодо внутрішнього розподілу фінансового результату (прибутку) підприємства серед його засновників та учасників (членів) (наприклад, виплата дивідендів (в господарських товариствах), дивідендів та патронажних дивідендів (в сільськогосподарських кооперативах), а також здійсненням відрахувань до вказаних фондів; правовідносини щодо проведення розрахунків з членами (учасниками) у випадку припинення діяльності суб'єкта господарювання або виходу із його членів (учасників).

Групу зовнішніх аграрних фінансових правовідносин складають: розрахункові правовідносини; кредитні правовідносини (включаючи правовідносини фінансового лізингу); страхові правовідносини; відносини з державним та місцевими бюджетами (щодо сплати податків та інших обов'язкових платежів і зборів; отримання державної фінансової підтримки); інвестиційні правовідносини.

Список використаних джерел

1. Аграрне право України. Підручник. За ред. О.О. Погрібного. Київ: Істина, 2004. 448 с.
2. Аграрне право України. Підручник. За ред. В.З. Янчука. Київ: Видавництво Юрінком Інтер, 2000. 720 с.

3. Уркевич В.Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин. Монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 496 с.
4. Аграрное право. Учебник отв. ред. М.И. Палладина, Н.Г. Жаворонкова. Москва: Проспект, 2011. 432 с.
5. Статівка, В.Ю. Уркевич. Аграрне право (оглядові лекції, нормативно-правові акти). Харків, Юрайт, 2014. 352 с.
6. Козырь М.И. Аграрное право России. 2-е издание, перераб. и доп. Москва: Норма, 2008. 336 с.
7. Григор'єва Х.А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення. Монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

References

1. Agrarne pravo Ukrainy [Agrarian law of Ukraine] (2004) / Za red. O.O., Pohribnoho. Kyiv: Istyna, 448 (in Ukrainian).
2. Agrarne pravo Ukrainy [Agrarian law of Ukraine] (2000) / Za red. V.Z., Yanchuka. Kyiv: Vydavnytstvo Yurinkom Inter, 720 (in Ukrainian).
3. Urkevych, V.Iu. (2007). Problemy teorii agrarnykh pravovidnosyn [Problems of the theory of agrarian legal relations]. Kharkiv: Kharkiv yurydychnyi, 496 (in Ukrainian).
4. Agrarnoe pravo. [Agrarian law] (2011) / otv. red. M.Y., Palladyna, N.H., Zhavoronkova. Moskva: Prospekt, 432 (in Russian).
5. Stativka, A.M. & Urkevych, V.Iu. (2014). Agrarne pravo (ohliadovi lektzii, normatyvno-pravovi akty) [Agrarian law (review lectures, regulations)]. Kharkiv, Yurait, 352 (in Ukrainian).
6. Kozyr, M.Y. (2008). Agrarnoe pravo Rossyy [Agrarian law of Russia]. 2-e yzdanie, pererab. y dop. Moskva: Norma, 336 (in Russian).
7. Hryhorieva, Kh.A. (2019). Derzhavna pidtrymka silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy pravovoho zabezpechennia [State support of agriculture of Ukraine: problems of legal support]. Kherson: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 596 (in Ukrainian).

A.M. Pakholiuk (2021). GENERAL CHARACTERISTICS OF INTERNAL AND EXTERNAL AGRARIAN FINANCIAL LEGAL RELATIONS. *Law. Human. Environment*, 12(3): 91-97. <https://doi.org/10.31548/law2021.03.011>

Summary. The article is devoted to the separation of specific features of the internal and the external agrarian financial relations. It is proved that the peculiarities of the first group of legal relations are conditioned by the organizational and legal form of legal entities in which they arise, change and interrupt. These features are established in the legislation governing the legal status of these entities. In particular, it determines the procedure for the formation of property funds of agricultural enterprises, the distribution of financial results (profits) among the founders and participants (members) (for example, payment of dividends (in companies), dividends and patronage dividends (in agricultural cooperatives), also contributions to this fund. At the same time, enterprises accept internal documents on the basis of which such distribution is carried out. In addition, the procedure for exercising control over their financial and economic activities is regulated. The procedure of payments with members (participants) in case of termination of the business entity or withdrawal from its members (participants) is also specific.

The opinion is substantiated that the peculiarities of external agrarian financial legal relations are caused, as a rule, by the nature of the business entity activity. Therefore, these relations are regulated by agrarian legislation in field of the state financial support of agriculture and rural social sphere; implementation of certain types of agricultural activities; insurance and lending of the agricultural producers. Such legal relations, according to the author, include: payment legal relations; credit relations (including financial leasing relations); insurance legal relations; relations with the state and local budgets (regarding the payment of taxes and other obligatory payments and fees; receipt of state financial support); investment relations.

Keywords: agrarian legislation, agrarian financial legal relations, agricultural enterprise, agricultural producer, internal financial relations, external financial relations
